

Félmúlt és közeljövő. Lexikográfiai Füzetek 3. Szerkesztette Magay Tamás. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2007. 330 oldal

1. Sajátos és sokrétű könyvet vesz a kezébe, aki el akarja olvasni a Magay Tamás szerkesztette Félmúlt és közeljövő c., alapjaiban lexikográfiai jellegű, 2007-es tanulmánygyűjteményt. Sajátosat, mert egy része emlékezés két kiváló lexikográfusra: Szabó T. Attilára és Országh Lászlóra, s ilyenformán megszólal benne – majdnem lírát írtam – az érzélem is. Továbbá egyszerre nyelvtudománytörténet, de bemutatja a mát is: a most folyó szótári munkálatokat, és felvillantja e tekintetben a jövő lehetőségeit. Sokrétű voltát pedig az jelzi, hogy egyrészt hangsúlyt tesz mind az elméletre, mind a gyakorlatra, még vitát is közöl, másrészt túllép a lexikográfián, kitekintéseivel csaknem felöleli az utóbbi jó fél évszázad teljes magyar nyelvtudományát.

Az eddigiekhez mindjárt hozzászszem, hogy készséggel vállalkoztam e könyv recenziójának a megírására. Szabó T. Attilával ugyanis – talán némi büszkeséggel mondhatom – közeli barátságban lehettem, szinte ereklyeként őrzöm az általa kedves szavakkal dedikált műveit. Országh Lászlónál meg – mondhatnám – „inaskodtam” az ötvenes évek második felében, talán három évig az Értelmező szótár szerkesztésében, úgynevezett belső munkatársként. Megtanultam ekkor – vagy inkább csak tanultam, sőt tanulgattam – a szójelentések sokszor nagyon nehéz elhatárolását és megfogal-

mazását. Még arra is utalok, hogy részt vettem mesteremnek, Bárczi Gézának valószínűleg a hatvanas években két feléven át Lexikográfia címen tartott előadásán. Végül: magam ugyan szótárt nem szerkesztettem, de azzal rokon vonásokat mutató lexikonszerkesztést többször végeztem. És mind A magyar stilsztika útja c. munkámba (Gondolat Kiadó. Bp., 1961: 536), mind a Stilsztikai lexikonba (Tinta Könyvkiadó. Bp., 2004: 233–4) felvettem a Szótártudomány vagy lexikográfia címszót.

2. Közelebbről mikről olvashatunk a Lexikográfiai Füzetek sorozat 3. kötetében? A 330 oldal terjedelmű munka öt fejezetből áll. Az első képviseli a címbeli „félmúlt”-at. Emlékezések címen négy tanulmány idézi itt meg a száz éve született Szabó T. Attilát, elsősorban a páratlan Erdélyi Szótörténeti Tár szerzőjét. Továbbá Magay Tamás emlékezik meg a szintén száz évvel ezelőtt született Ország Lászlóról, majd közli a vele való 1968-as beszélgetését, illetve Ország László az Értelmező szótár szerkesztéséről szóló érdekes írását. A második, Tanulmányok című fejezet három dolgozata a szakszótárírás problematikáját tárgyalja, egy pedig már a jövő szótáráról és a magyar számítógépes lexikográfáról szól. A harmadik fejezet négy beszámolója a most folyó lexikográfiai munkálatokat, szótárterveket tárgyalja. Beszámolót olvashatunk itt a XII Congresso Internazionale di Lessicografia XII EURALEX International Congress-ről (Torino, 2006. szept. 6–9.). A negyedik fejezet – szokatlanul, de annál példamutatóbban – vitát közöl: az első tanulmány megjegyzéseket fűz a szótárdefinícióhoz, a második pedig ezt bírálja. Az utolsó, ötödik fejezet bibliográfia, kiegészíti Magay Tamásnak a Lexikográfiai Füzetek 1., 2004-ben megjelent kötetében található felsorolást az új, friss adatokkal.

3. Mint jeleztem, igen találó és egyben felhívó a kötet címe. Minden bizonnyal a szerkesztő jóvoltából csak felelős írásokkal találkozunk a kötetben, jóllehet több PhD-s is szerepel a szerzők között. Az alkalmazott filológus eljárás mellett kiemelem még azt, hogy valamennyi dolgozatot szokatlanul nagy bibliográfia követi.

A könyvnek szinte minden megállapításáról lehetne szólni, ezáltal azonban csupán szemelgetésre, mintegy a legújabb és előre mutató eredmények felsorolására van lehetőség.

Fazakas Emese tanulmányában feltárja többek között, hogy a Szótörténeti tár forrásanyagát milyen hallatlanul sokféle műfajú írásból merítette Szabó T. Attila (24–6), és hogy újabb rendhagyó módon önálló címszóvá emelt minden rendű és rangú származékot, valamint azokat a szorosabb-lazább szókapcsolatokat, amelyek az egyes szavak szóösszetételébe való összeforrásának történetét is tükrözi (28–30). – Benkő Loránd részleteiben is bizonyítja, hogy „...a Szótörténeti tár a lexikográfiai munkálatok minden aspektusában jelentékenyen túlhaladja elődeit, és hogy nemzetközi viszonylatban is föltétlenül unikumnak számít” (37 és 37–45). Joggal utal Benkő professzor arra, hogy hazai nyelvészeink eddig nem használták fel eléggé, pedig „...bőven adódhatna mód mind történeti, mind leíró szempontú témák feldolgozására a pragmatika, a szociolingvisztika, a nyelvek közötti interferencia, a szövegtan, a grammatikai vonzatok vizsgálata és hasonlóképpen.” (44.) – Magay Tamás dolgozatában részletesen felsorolja, mi mindent tett Ország László az Értelmező szótár megszületéséért, illetve a két nyelvet és kultúrát összevető, használatbarát kétnyelvű szótárak korszerű megszerkesztésének megalapozásáért, és hogyan vált az Ország László szótár iskolateremtővé. (47–52.) – Ugyancsak Magay Tamásnak Ország Lászlóval folytatott két beszélgetése – egyébként hat ilyen beszélgetés született akkor, csak a többi kiadatlan – jellemzi a professzort mint embert, mint barátot, és ez a beszélgetés sok szakmai „titkot” is elárul a szótárszerkesztés sokrétű mesterességéből. (63–83.) – A Nyelvtudományi Értekezések 36. számán kívül itt is olvashatjuk – mint jeleztem – Ország László igen tanulságos dolgozatát Az Értelmező szótár szerkesztésének története címmel, (85–100). Ez a fejezet tartalmazza még Kontra Miklósnak A helő térhódítása Budapesten, Peter Sherwoodnak A jövő idő kifejezése a magyarban és Tóth Saroltának Ahogy a hétköznapi Értelmező szótár készült... c. írását. (101–22.)

A második fejezetben Czékán Orsolya A magyar matematikai szótárak a 20. században címen gondos tanulmányban (125–54) mutatja be a magyar matematikai szaknyelv kialakulásának legfőbb állomásait az 1577-es Debreceni Aritmetikától máig. Felsorolja kellő kritikával a 20. század

zadi matematikai egy-, két- és többnyelvű szótárakat, enciklopédiákat és egyéb szótári jellegű műveket. Tanulmányát a szerző ezzel zárja: „... a matematikai szaknyelv rögzös utat járt be mai formájának kialakulásáig, és ha figyelembe vesszük a ma elérhető matematika-szótárak minőségi mutatóit, rá kell döbbernünk, hogy még mindig nagy munka áll előttünk.” (150.) – Muráth Judit dolgozatában (155–70) a szakszótárak szerkesztésébe világít bele lexikológiai-terminológiai vizsgálatokkal. Dolgozatának végén vizsgálódásaiból tizenegy tanulságot von le, ezek segítségével olyan szakszótárakat szeretne, „amelyek mind az adott szakma képviselői, mind pedig a laikusok, egyetemi hallgatók, szaknyelvet tanulók és szakfordítók haszonnal forgathatnak.” (167.) – Pajzs Júlia Sue Atkinsre támaszkodva bemutatja, hogyan képzelhető el a jövő szótára, összefoglalja aztán a mai magyar számítógépes lexikográfia legfőbb erőseit és hiányosságait, majd rámutat, hogyan csatlakozhat a magyar lexikográfia a nemzetközi kutatások fő irányához (171–88). – Tamás Dóra a Magyarországon megjelent egy-, két- és többnyelvű nyomtatott gazdasági szótárakat vette számba, és célirányos módon nyilatkozik ezek elérhetőségéről és használhatóságáról. (189–220.)

A harmadik fejezetben a most folyó és nemrégiben befejezett munkálatokról, szótártervekről stb. szólva Eöry Vilma jellemzi az új Értelmező szótár+ eljárás módját (223–31), s közben többek között összefoglalja, mikben hozott újat ez a szótár: a szócikkek tartalmazznak szinonimákat, antonimákat, valamint nyelvhasználati tanácsokat; továbbá hoz etimológiát, határon túli magyar lexikai elemeket, és felsorolja a szótárban szereplő utótag szerinti összetételeket. – Érdekes beszámolót olvashatunk – mint már utaltam rá – a XII EURALEX torinói kongresszusról (Fóris Ágota, 233–5). Kiemelt téma volt ugyanis a történeti és az iskolai szótárak és az etimológia; számos előadás hangzott el a frazeológia és a kollokációk, valamint az elektronikus lexikográfia köréből; új témaként jelentek meg a tájszótárak és nyelvészeti atlaszok; és nagy teret kaptak a szakszótárak, a különféle terminológiai szótárak. – Hollós Zita mintegy körüljárja a kollokáció fogalmát, bevezeti – német minták nyomán – a „szókaptár” terminust, és betekintést nyújt egy idevágó szótártípus létrehozásába. (237–56.) – Kolláth Anna szól a határon túli magyar nyelvi kutatóműhelyeknek ún. határtalanító szótárkiadási programjáról (257–69), Pusztay János meg a Berzsényi Dániel Főiskola Uralisztikai Tanszékének a gazdag szótárkiadási programjáról (271–9).

A negyedik fejezet – mint szintén utaltam rá – vitát tartalmaz: Szöllősy Éva kifejti fenntartásait Fóris Ágota szótárdefiníciójáról, kitérve más idevágó fogalmakra (adatbázis stb.), majd új meghatározást ad (283–93). Fóris Ágota természetesen válaszol, utalva a „lexikográfia” értelmezésére és a szótárfogalom meghatározására is (295–302).

Az ötödik fejezet bibliográfia. Tartalmazza A magyar szótárirodalom bibliográfiájához képest (szerk. Magay Tamás. Akadémiai Kiadó. Bp., 2004. Lexikográfiai Füzetek I.) a 2004 után megjelent különféle magyar és idegen nyelvű egy- és kétnyelvű szótárak adatait.

4. Ennek a tanulságos lexikográfiai kötetnek a bemutatását a következő megállapítással zárom: a szótártudomány nálunk – szerintem – szinte ezzel a kötettel vált felnőtté.

Szathmári István